

UNIVERSUL LITERAR

PROPRIETAR:

SOC. AN „UNIVERSUL” BUCUREȘTI, BREZOIANU 13-25
DIRECTOR ȘI AD-TOR DELEGAT, STELIAN POPESCU
Inscris sub No. 163 Trib. Ilfov

ABONAMENTE:

autorități și instituții 1600 lei
particulare 12 luni 800 „
6 luni 450 „

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

BUCUREȘTI I Str. Brezoianu 23-24
TELEFON 1.34.10

Apare de 3 ori pe lună

PREȚUL 24 LEI

ANUL LIII Nr. 19
LUNI 10 IULIE 1944
Redactor responsabil: TRAIAN CHELARIU

Cărți vechi și răspunsuri noi

de DAN PETRAȘINCU

În această vacanță a spiritului la care suntem constrânși cu toții, am citit multe cărți care așteptau în bibliotecă, și printre ele: Notre inquietude, a lui Daniel Rops. E un volum de eseuri apărut în 1927, despre care s'a vorbit și la noi — o carte „veche” care ar fi putut rămâne nouă până astăzi, dacă nu intervenea al doilea război mondial. A citi astfel de cărți cu întârziere nu e întotdeauna o pierdere de timp și vom vedea în dată de ce. Cartea desbate falmoasa problemă a închietudinii, a incertitudinii, a neliniștii care stăpânește sufletele și indeosebi cele tinere, după primul război mondial. Ea este, deci, o carte a generației noastre, a acestei generații care, după un termen devotat comun, și-a încheiat existența „între două cataclisme”. Cu o subtilitate de francez avizat și cu o informație multiplă, Daniel Rops analizează noțiunea de incertitudine dela aspectul ei etimologic până la morală și spiritual, căutând să definească aproape matematic natura acestei stări particulare care a cuprins omenirea în faza post-belică.

Unul dintre cele mai turburătoare fenomene, așa zice de ordin fizic, care se petrec sub ochii noștri, este acela al îmbătrânirii rapide a cârților și a sensului lor. În vremuri de stabilitate, mentalitatea noastră se menține pe un nivel continuu și de pe acest nivel noi formulăm judecări critice sau de poziție asupra operelor și a oamenilor cu liza absolută. De fapt, această lizie este necesară ca fiind elementul de coeziune al structurilor noastre „originale” dintr-o anumită epocă. Prin această, istoricul ideilor deosebeste epocă de epocă: prin caracterul lizilor care au stăpânit decenii, veacul or milenii respectiv. Războiul, prin comotivitate morale pe care le produce, schimbă brusc perspectiva noastră interioară și modificarea revoluționară a mentalității duce la relativizarea lizilor imediat anterioare. Absolutul cu care judecăm ieri oamenii și operele a devenit, peste noapte, relativ și original; un simplu aspect posibil din cele o mie și unii de aspecte cu care pot fi apreciate problemele omului și ale vieții. În felul acesta, războiul trimite la anticar o sumă impresionantă de cărți „vii”, dându-le caracter de curiozitate, de obiect de muzeu spiritual. (Cărțile mari, desigur, sunt acelea care pot birui războiul; adică acest fenomen de cutremur spiritual, care modifică structurile conștiinței umane, din generație în generație).

Dacă așa fi citit Notre inquietude acum cinci ani, altfel ar fi fost emoțiile, satisfacțiile și judecățile, fiindcă aveam o altă mentalitate. Dacă așa fi citit mult mai târziu această carte (să zicem peste zece ani; optimist, nu? Un om, cât de tânăr, nu poate da astăzi astfel de întălniri...) larăși, cred că așa fi priceput-o cu totul altfel. Fiindcă e

vorba de o problemă imediată, cu contururi delimitate în timp și spațiu, deși, într-o altă ordine de idei, permanentă și „absolută”. M'am simțit, anume, citind cu întârziere această carte, un om cu două vieți. Una, cea a tânărului crescut în timpul războiului trecut, cu toate tarele și voluptățile crizei de atunci, creațiune și subiect al temei dezbătute de Daniel Rops; a doua, cea a omului de o relativă maturitate, trecut peste Rubiconul celui de al doilea război mondial, având deci o altă perspectivă asupra trecutului imediat, altă mentalitate și, în consecință, posedând alte concluzii decât ar fi putut avea oamenii ce au murit în pragul acestei noi conflagrații. Un Alain Fournier, de pildă, sau un Charles Péguy, morți în războiul trecut, n'ar fi putut ajunge niciodată la această perspectivă asupra propriei lor epoci, perspectivă pe care o avem noi, oamenii unui intermezzo atât de vast... Nouă ne-a fost dat să tragem concluziile unei epoci care pareă cu parantezele deschise în infinit, imposibil de adunat între două semne caracteristice precise.

Citind acum cinci ani cartea, m'aș fi aflat într'ansa; astăzi, aflându-mă în afara ei, pot avea nu numai sentimentul de libertate, ci și posibilitatea unui paralelism — care se bizue pe însuși dublul ființării noastre intermediare.

Inchietudinea de care vorbește Daniel Rops în 1927 are două înfățișări: una specială, a vremii, și alta permanentă, a omului. Nu vom vorbi de inchietudinea „esențială”, care este o calitate eternă, însăși condiția creației omenestii. Sau vom vorbi altădată, prezentându-o ca pe o sinteză a celorlalte, chiar pe planul social. Din perspectiva de astăzi, însă, vedem — și nu mai începe nici o îndoaială — că a existat o epocă a trecutului război mondial, care începe cam prin 1910 și sfârșește în 1939, o epocă delimitată, cu bucuriile și cu suferințele ei. E o mănăstire în care capul ne atârnă noi — și pentru moment putem spune atât, neștiind uacă viitorul va accepta această clasificare. Fără să fie sistematizată dogmatic, cartea de eseuri a lui Daniel Rops — ce un mare interes documentar are, pentru noi — se împarte în trei părți distincte și armonice: Lauda (sau analiza) inchietudinii, în care autorul stabilește existența acestei neliniștii speciale la tineretul „contemporan”. Asupra unei generații noi, în care constată gustul exagerat al absolutului și hamletizarea până în pânzele albe (simptome, spune el, de decadentă, confirmate la începutul și la sfârșitul fiecărei civilizații); și Poziții în fața inchietudinii, în care la obiect operele unor André Gide, Paul Valery, Charles Maurras, Benda, considerându-le plete de notor solide la răscrucea vremii.

(Urmare în pag. 2-a)

STENDHAL ȘI NAPOLEON

de DOROTHEA CHRISTESCU

Cine nu își amintește de admirabilul început al romanului La Chartreuse de Parme: „La 15 Mai 1796, generalul Bonaparte își făcu intrarea în Milano, în fruntea „tinerii armate a Italiei, care trecuse victorioasă la Lodi și făcea ștut lumii întregi... că dupe atâtea secole, Cezar și Alexandru aveau un succes?”

Stendhal arătase întotdeauna lui Napoleon o pasiune care în saloanele Restaurăției trecea drept excesivă. Entuziasmul său se adresa mai ales tânărului general al campaniei din Italia. Fragmentele din Vie de Napoleon, pe care scriitorul francez ni le-a lăsat, se opresc imediat dupe Rivoli, și unul din ultimele capitole se intitulă: „Sfârșitul timpurilor eroice ale lui Napoleon”.

Sub Restaurăție, din ura împotriva jehuitismului, și sub Louis-Philippe, din dispreț profund pentru „justa-voalare” și pentru americanismul născând, Stendhal glorifica epopeea imperială: „Pe atunci toată lumea avea fața palidă și fiecare se gândea la el însuși fără jăfărnice” scrie el din Trieste, în 19 Februarie 1831, d-nei Rubempré. (Este una din frazele lui Stendhal pe care mi place să o citez: o consider drept extrem de caracteristică și minunată de explicită pentru a desemna epocile tari în care ambția, acest extraordinar izvor de energie, scutură omevirea adormită și readuce la viață lumi nebănuite!).

„Orărea ce o simt împotriva a tot ce e josnic, es e legendară”, scrie el mai târziu în Souvenirs d'Egotisme; iar în prefața notelor rămase din Vie de Napoleon el insistă asupra disprețului ce îi inspiră „tot ce vine dupe Bonaparte”.

Câte odată întâlnim în Stendhal un politician rece, am spune chiar un Machiavel ce se ignorează. De cele mai multe ori însă marele scriitor nu se lasă condus decât de sensibilitate: tema însușirilor revine constant în scrierile și în viața lui, și joacă un rol preponderent în judecățile emise de el; calitate aleasă și rară ce constituie valoarea incontestabilă a cătorva scriitori de seamă. Sensibilitatea lor fină și niciodată în flagrant delict de vulgaritate, sensibilitatea lor permanentă, pe care un te mir ce o transformă în ironie cinică și mușcătoare, dau acestor scriitori un simț ascuțit al realității, îi împiedică să devină „sentimentali” — în sensul peiorativ al cuvântului, — le permite însăși să decidă dintr-o singură privire ce e sănătos sau ce e putred ce înalță sau ce degradează.

Stendhal a fost judecat în felurite chipuri de contemporanii săi, dar toți criticii sunt de acord în a recunoaște că era un om de onoare, o inimă de o delicatețe rară dar ascunsă sub un cinism mefistofelic. Nu suferea plictisala, iar elanurile sale generoase înghețau de îndată ce se vedea amenințat de dușoie, convins fiind că elanul înalță în timp ce dușoie degradează. Aceste nuanțe nu sunt simțite de mulți lectori: majoritatea lor pun pe Stendhal în tovarășia celor ce poartă eticheta de „hussari romantici”.

Hussardul nostru scria lui Delacroix: „Să nu lași să îți scape nimic din ceea ce-ți ar ajută să devii mare”.

Dacă ne aducem aminte că mai presus de toate el ținea la adevăr și la spontaneitate, sentimente pure prin excelență — pure de orice afecțiune, bine înțelese, — că avea o ură înverșunată în contra a tot ce era „fabricat”, vom înțelege preferința sa pentru generalul Bonaparte.

(Urmare din pag. 2-a)

DIALOG ÎNTRE DOUĂ UMBRE

PRETEXTE

de STELIAN TECUCIANU

Poate că trecuse de mult de mezul nopții. Afară era o liniște și un întuneric din cele care trebuie să inspire înăspăimânt și duhurile necurate ale bezneli. În adăpost, puțina căldură pe care o făcusem cu câteva așchii mai mult putredă dintr-o traversă de cale ferată, se risipise de mult și odată cu ea începuse să mă lase și slaba lumină a unui opaiț. Mai aveam însă încă o feștiță mică, așa că nu mă căuca și continuai să scriu în carnetul meu: 23.III.

„Ploaie și liniște, liniște și ploaie; care e mai mare din amândouă, nu știu. În fața, Rușii nu mai merg prin șanțuri ca pe bulevard; rar se mai vede câte unul-doi, departe, acolo unde mitraliera nu-i poate ajunge și unde tunul nu se obosește să tragă. Când îl prind în lunetă, îl urmăresc până când ntră în vre-un adăpost sau până nui mai pot vedea; par fantomele unei miniaturi sau niște ființe ciudate de Bruegel, vântuizate dintr-o perspectivă înaltă. În zorii zilei au avut mult de lucru: și-au cărat rânji și morții atacului din ajun. Cățiva din rânji lor au fost aduși de infanteristii din stânga observatorului meu. Printre ei, e și un ofițer căzut mai mult prizonier decât rănit; când e interogată, tace ca un Scaevola și nu se poate afla dela el, decât că atacul de ieri, intenționat pe lângă limane în două direcții, urmărea o încercare în stil mare și o amenințare în același timp a sectorului vecin. Rânji sunt îmbrăcați prost și pestriți și unora le lipsește și cămășile. Sanitarii noștri i-au pansat pe cât au putut și în scurt timp vor fi evacuați în spate, la ambulanță. Unul din rânji e lovit atât de rău la cap și la piept, că ne închipuim numai că ar mai putea trăi. Parcă ar fi un portret al morții, coborât în rama însângerată a țărâșii. Când îl privesc, uit că e Rus și că e numai, din mitraliera lui au sburat mii și mii de spectre ale morții și încerc să-i las la căpătâi puțina ciocolată. Doctorul mă privește prelung și din surășul lui înțeleg inutilitatea și ironia bunăvoienței mele: Rusul își spune surșul doctorului, a murit de mult...”

„Așa dar peste trei luni, voi avea trei ani, de când, ca un credincios musulman care-și leagă în călătâmintea la intrarea într-o geamie, mi-am lăsat existența mea lăneară și anonimă undeva departe, la peste 1500 km., pentru ca din mersul meu aproape numai pe sub pământ

și numai pe lângă granițele amenințătoare ale morții, să câștig luminile unei optici inedite a lumii și a destinelor. În tot acest timp — O! cât de ridicul îmi pare acum zâmbetul cu care citeam altădată istoria spartanilor!... — trăit din șanț în șanț, din tranșee în tranșee și din groapă în groapă, nu știu dacă am vorbit cât vorbește un om obișnuit în câteva săptămâni; n'am avut însă niciodată vreun regret, deși m'au încercat tot atâtea sincope de nesfârșite bucurii și desnădejdi. Amintirea acestui timp mă tem că va fi gloria mea de todeauna și nu știu dacă nu-mi va întuneca și trecutul și viitorul. Ce va putea însemna o întoarcere și ce va putea însemna viitorul nici nu mă întreb. Mă îngrozește însă numai și gândul, că Musedu n'a greșit în „Confesiunile” sale, când a înșinat că după aventura napoleoniană, singura destindere a tineretii franceze au fost bordurile. Ceeace îmi va părea totuși mai târziu chinător în acest albiu subteran de trei ani, va fi amintirea unei singurătăți cutropitoare, resimțită și ca un privilegiu și ca un naufragiu. Nu vreau avea dar să-mi proposez nimic niciodată, dacă liris-mul meu compasional va avea de suferit și dacă, cine știe, nu voi rămâne toată viața un mizantrop. În

trei ani de singurătate care m'a înălțat ca o ventuză, nu puteam ajunge altunde: soliloquiile n'au dus de altfel niciodată decât la mizantropie, după cum mizantropia la rândul ei, n'a putut duce decât la soliloquiu (soliloquiile care au dus și la filosofie sau poezie, n'au fost în realitate soliloquiile acelei singurătăți oare-ti lipsește gândul de inițiativă făcându-l inert, ci soliloquii cu program, soliloquiile de ședință; — am avut cândva un prieten poet, care se lăuda cam așa: în seara asta fac o ședință în care trebuie să scriu cinci poezii; inspiratul meu prieten cultiva însă până într'atâta relațiile de tot felul, că dacă până la urmă a fost scutit de stima poeziei, n'a fost scutit totuși de stima unui prieten). O! Știu! Un filosof care era Nietzsche îmi pare, se pănăgea într'un oarecare paragraf, că o-rasele civilizației moderne sunt: lipsite de acele galerii singulare plicticoșe gândirii, în care până și un preot ar profana tăcerea cu o rugămintă suzită de toți. Dar iată, galeriile v-aste și regrete de Nietzsche, sunt aici: sunt șanțurile, sunt tranșeele și este toată viața: asta

(Urmare în pag. 2-a)

MARIUS BUNESCU

La Cazare

DELA EFORT LA PROGRES

de DUMITRU IMBRESCU

Ar fi o credință nejustificată ca actuala noastră generație să pretindă, ca fiind numai apăsător, starea de prestigiu și progres în toate ramurile de activitate. Progresul nu se poate realiza dintr'odată, ci treptat, mobilizând, în sprjiun sau, eforturile coordonate ale tuturor generațiilor umane. Progres nu înseamnă numai o simplă culme atinsă și fără nici-un suport de susținere. Prin progres se înțelege o operă pornită de la acani temelii, careia i se adaugă, clipă de clipă, eforturile întărită și susținută a tuturor timpurilor. Nu se poate vorbi despre progres ca aparținând în totul și exclusiv timpurilor moderne. El n'ar fi putut să se plămădească, fără să se bizue pe cele mai vechi eforturi ale omenirii, care, dela primul pas de afirmare, a tins spre făgașul unor opere de progres, menite să-i înlesnească o viață de un nivel mai ridicat. Progresul marchează, în realizările sale, etapele cele mai importante din evoluția omenirii. Primul lui temel se pierde în subteranele primitivității, având suficiente dovezi că și omul primitiv a născut în căutarea unor forme de viață mai ușoară, care să-l diferențieze de celelalte animale, cu care ducea trau comun.

Pornind dela acel act inițial, care se confundă, în timp, cu prima manifestare conștientă a omului, desprins din complexitatea lui biologică, progresul s'a mai afirmat treptat și lent. El a trebuit să aștepte întotdeauna ca omul, trecând prin fazele sale specifice de evoluție, să urce spre culmile luminoase ale civilizației. Urșul a fost geu și une-ori dureros. Pe om l-au împiedicat, în drumul spre progres, nu numai forțele exterioare, ci deseori și propria sa structură. Adoptând moravuri și mentalități, care l-au pus în depen-

dență de elemente din afara naturii sale, el a uitat veacuri și milenii întregi, că adevărata forță de creație se află în sine însuși, nu în manifestările simbolice înconjurătoare. Omul, sclav magiei și cultului păgân, s'a simțit obligat să se oprească din mers, sub sancțiunea întărdicției mistice. Chiar și dacă în această perioadă de timp, i s'au relevat unele adevăruri și elemente de progres, faptele se datorau întâmplării și unei unor individualități îndrăznețe, care riscau să contravină sistemului consacrat. Progresul a trebuit să răsbătă prin epoci

întunecate de obscurantism și teroare mistico. Elementele lui au fost socotite mai întotdeauna inovații periculoase și uzurpatoare pentru tradițiile consacrate. Conservatorismul făcând el însuși parte din moravurile și mentalitatea mistică, în faza de copilărie a intelectului uman a ținut multă vreme ideea de progres sub puterea lui ucigătoare. Forțele creatoare izolate și latente în mijlocul toc-selor nu s'au putut afirma, toc-mai din teama de a nu fi reprimare și de a fi astfel scoase

(Urmare în pag. 3-a)

AUREL JIQUIDI

Ora închiderii

HIATUSUL CONȘTIINȚĂ-LUME

de CONSTANTIN MICU

Dintre toate ființele care se află pe pământ, omul este singura care posedă conștiința clară a existenței unei realități externe. Am putea spune chiar că fenomenul cel mai caracteristic al personalității umane — conștiința de sine — nu este altceva decât expresia antinomiei profunde dintre om și restul lumii înconjurătoare. Dacă omul ar face parte integrantă din natură, dacă regatul lui ar fi în această lume, scânteia conștiinței de sine nu s'ar fi trezit niciodată în el. La baza conștiinței de sine a omului stă spiritualitatea lui, diferența lui de structură față de restul lumii materiale. Simțire, mișcare, dorință, într'un cuvânt un suflet, au și animalele, conștiința de sine are numai omul. Numai el știe că are un eu, că are o individualitate, că are așa dar o limită, căci individualitate înseamnă limită. A ști că la capătul corpului său se termină ființa sa și că dincoace de sine se găsește altceva decât ființa sa, non-ființa sa, non-eul său, iată în el constă caracteristica psihismului uman. Am putea de aceea, defini conștiința de sine a omului fie zicând că ea este conștiința eului, fie că e conștiința non-eului. Având conștiința eului, omul are totodată conștiința a ceva ce se opune eului sau față de care el se distinge. Acest ceva este non-ființa, non-eul, sau cu alte cuvinte, lumea externă. Iată pentru ce fiind singura ființă pe deplin conștientă de sine, omul e totodată singura ființă conștientă de realitatea neființei, a ceea ce nu este, a lumii externe. Și iată pentru ce singur omul s'a ridicat în fața naturii, ca în fața unei realități strefine, cu conștiința clară că ea îi este opusă și cu voința fermă de a o cunoaște și a o domina. Celelalte ființe depe pământ trăiesc în somnul naturii. Ele nu se simt ca fiind în opoziție cu restul lumii înconjurătoare ei, almpotriva, ca fiind legate de aceasta din urmă. Între ele și natură nu există un hiatus ci o perfectă continuitate. Materia este, în organismele animale, la ea acasă. Cu totul altfel la om. Aici materia organismului este subordonată voinței spiritului. Corpul uman nu este lăsat să participe, prin funcțiunile și tendințele lui materiale, în ordinea naturii, ci este scos, prin forța spiritului care-l însuflețește, de sub raza ei de acțiune, izolat față de influențele ei, susțoras determinismului ei orb, legilor necesității ei, inexorabile și constrâns să se miște într-o ordine nouă, aceea a principiilor, a regulilor de conduită, a moravurilor, a credințelor, a convențiilor sociale. Iată pentru ce însăși impulsurile materiale ale organismului nu mai au la om nici forță, nici uniformitate, nici necesitate instinctelor animale. Nu se poate vorbi de existența unor instincte biologice la om, pentru că materia corpului uman nu mai ascultă de determinismul general al materiei, ci este supusă autorității voinței. Această impulsie biologică este îmbrăcată în forme diferite și îndreptată în sensuri diferite, după forma și direcția voinței. Fiind conștiință de sine, ceea ce înseamnă realitate spirituală opusă naturii, omul se opune mai întâi naturii din el, făcând ca materia propriului lui corp să devină susceptibilă de a realiza valori spirituale, trecând apoi la transformarea naturii din afara lui, pe care o modifică după chipul și asemănarea lumii lui interne.

Corolarul necesar al conștiinței de sine a omului, a facultății sale sapiens, este dinamismul existenței sale, pute-

rea sa fabrică. Simțindu-se separat de natură, el caută să se realizeze prin ceea ce-l separă și-l distinge de natură, dând adică liber curs de manifestare forțelor sale spirituale. În felul acesta, el se afirmă în univers ca o ființă dinamică, activă, creatoare. Semnul distinctiv al existenței sale este activitatea creatoare. În timp ce toate viețuitoarele s'au adaptat la natură, omul lăuda la transformarea naturii, prin muncă.

Zadarnic se va încerca a se găsi o explicație „naturală” a fenomenului uman muncă. Nu se va ajunge, niciodată a se înțelege originea acestui fenomen excepțional în univers, atâta vreme cât se va continua a se jertfi pe altarul teoriilor empirio-positiviste. Originea muncii nu stă în „Lup-la pentru existență”, în „nevoile biologice” în „utilitatea” materială, căci în acest caz ea ar trebui să fie un mod normal de comportare al tuturor viețuitoarelor depe pământ. În realitate, munca, sub forma ei creatoare de efecte și situații noi, munca într'atât ea izvor de valori spirituale, munca într'atât ea mijloc de transformare a naturii nu este cunoscută decât omului. Ca atare, originea ei trebuie să derive din însăși alcătuirea specială a psihismului uman. Munca este instrumentul perfectibilității umane, este modul tipic de manifestare a omului ca om, înscănd din faptul conștiinței de sine a omului, din tendința ei de a se opune lumii externe și de a o face să realizeze valorile pe care ea și le propune. Subversivitatea a universului, iată ce este munca. Înfruntare fățișă a naturii, violențare a legilor ei, transformare a chipului ei, în această stă semnificația muncii. Nu „natura” l-a silit pe om ca să lucreze, căci în acest caz munca ar trebui să fie instrumentul robirii omului față de natură, în timp ce ea este instrumentul maxim al libertății sale. Nu omul ascultă de natură prin muncă, ci dimpotrivă, grație muncii, natura ascultă de om. Orientarea ideală a muncii, aceea prin care ea transformă lucrurile din natură în valori culturale, fie că e vorba de cultivarea unui lan de grâu, de transformarea în energie industrială a unei căderi de apă, de zidirea unei biserici sau de modelarea unei statui dintr'un bloc inform de piatră, nu însovrătește din natură, ci din activitatea spiritului uman, care modelează lucrurile externe după forma voinței sale, făcând materia să ia chipul ideii, realul să devină copie idealului.

Omul nu muncește în sensul în care pânajenul își țese pânza lui sau în sensul în care albina își făurește fagurele de miere. Ne-am obișnuit să numim cu același termen două moduri de manifestare diametral opuse. Căci, în afară de faptul că pânajenul și albina — pentru că ne menținem la aceleși exemple — își exercită munca lor în mod mecanic, fără reprezentarea prealabilă și rațională a scopului, ce le este fixat odată pentru todeauna prin însăși alcătuirea lor somatică (fapt care explică pentru ce rost gen de activitate nu este modificabil și perfectibil) dar „munca” aceasta animală nu va fi niciodată creatoare de valori spirituale. Ea se desfășoară pe planul și în direcția naturii și nu aduc un surplus față de elementele ei. Omul realizează însă prin muncă valori noi, exterioare naturii.

(Urmare în pag. 3-a)

Cronica literară

CONST. NOICA: Jurnal filozofic N. VLĂDULESCU: Savonarola

Foarte mult ne vorbește „Jurnalul filozofic” al d-lui Const. Noica despre felul cum se scria în perioada cuprinsă între anii 1929-33, aceea a „Criterionului” și a simpozionurilor. Autorul „Jurnalului filozofic” făcea parte din generația lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu și-a altora, animată de idei generoase, împinsă cu violență la discuții contradictorii și în total, la elaborarea unei alte conștiințe culturale, cu rădăcinile inițiale în V. Pârvan și Nae Ionescu. Așa vrea să spun lucrurilor pe nume, și-mi amintesc că, deși școlară, aveam aceeași impresie, de astăzi încă, a unui efort de a spune mai mult decât era în fond, a unei risipe fără frâu de vorbe mari care ascundeau puțin lucruri, cu un cuvânt, a unui retorism gidian, pârvanian și ionescian, care avea toate șansele să inflăcăreze, dar să nu dureze. Și n'a durat. După câțiva ani, viața sbuciumată a statului a solicitat pe vreo câțiva din componenții grupului. Alții au trecut pe lângă viața politică, rămânând să-și clameze chinurile solitudinii cosmice și exacerbatelor viziuni curcubeene ale spiritului lor neliniștit, așa cum a făcut Emil Cioran.

În sfârșit, alții și-au continuat cu tenacitate studiile lor și printr-aceștia trebuie numărat, în primul rând, autorul „Jurnalului filozofic”.

D-l Const. Noica este, înainte de a fi un literat, un filozof. Domnia-sa e cunoscut prin temeinice lucrări în această direcție și n'ar constitui subiectul unei cronici literare, dacă Jurnalul de astăzi n'ar avea și serioase contingențe cu literatura, prin plusul de melancolie și aproape de poezie care se include în paginile meditațiilor sale. Jurnalul de astăzi vrea să transcrie o conștiință filozofică propulsată de elanurile celei mai intime alcătuiri din sufletul omului și, prin acest caracter, devine o quasi literatură.

Cele două mituri esențiale, pe cari și le recunoaște d-l Const. Noica, ca fiind temele din acest jurnal, mitul Fratelui și mitul școlii sunt numai motoarele originare în jurnal cărora se țes o seamă de meditații sugestive. Vreau să stăruiesc asupra acestor mituri, pentru a lumina tonalitatea generală a cărții și astfel a delimita marginile conștiinței autorului. În așa numitul mit al Fratelui, scriitorul vede o ciocnire de două mentalități umane contradictorii. Se cunoaște parabola fiului risipitor și-a celui cuminte, rămas lângă casa părintească. În tema fiului plecat în lume și-a celui rămas la vatră, d-l Const. Noica deosebește speța oamenilor propulsați de neliniște, în căutare de aventură, de necunoscut și de eroisme și speța oamenilor timorați, cuminti și blânzi. Recunoaștem în această parabolă, două atitudini umane fundamentale pe care se brodează comentariile scriitorului; simpatia sau mergând, necondiționată, spre fiul risipitor, spre căutătorul eroismelor mari, spre aventurier, spre cercetător, în vreme ce blamează atitudinea înfocoșată și plată a fiului cuminte, tăcut și blând. Iată, în acest sens, câteva mici comentarii: „Ursuz ca fratele fiului risipitor”, 10; „Ce mult și sterp citește fratele fiului

risipitor”, 40; „Preferința lui Iohann Sebastian Bach pentru fiul său Friedmann, risipitorul”, 46; „Fratele fiului risipitor citește pe Cicero”, 111, etc. E un întreg sistem psihologic care se conturează din aceste puține citate, cu simpatiile și antipatiile autorului. Desigur, Cicero nu constituie o lectură preferată de d-l Const. Noica, în vreme ce adoră pe Bach, aprobat și'n faptul că acesta prefera pe fiul său risipitor, Friedmann. Ce altceva urmează să exprime, acum, mitul școlii, din acest sistem psihologic coerent, decât preferințele scriitorului pentru școala unde nu se predă nimic, ci totul se face prin sugestie și disprețul său pentru școlile didactice, menite să închideze gândirea și s'o facă rigidă, nemaleabilă? Iată-l pe autor, în expunere directă: „Gândul Școlii, al celei unde să nu se predă nimic, mă obsedează. Stări de spirit, asta trebuie dat altora; nu învățături. De aceea nici nu trebuie lecții. Chiar unui om care te întreabă, nu ai nevoie să-i dai „lecții”. O carte pe care o scoți din bibliotecă, un Preludiu de Bach pe care-l pui seara, în liniște, sau un exemplu de seninătate intelectuală, sunt mult mai educative decât o lecție. Oamenii aceia tineri văd că vrei să încorporezi o idee și încep să încorporeze și ei una. (Poate „gândul ume”, de care vorbea Pârvan). Cred că școala asta trebuie făcută”. Marea preferință a d-lui Const. Noica pentru muzică și mai ales pentru Bach explică, printr-o lumină nouă, același sistem psihologic coerent, amator de curgere, de fluidități și temător de oprire, — echivalentă a morții.

O școală unde să se predea stările de suflet, — fluide prin definiție, — și preferința pentru neconținută curgere a fiului risipitor spre ținte necunoscute, spre aventură, spre tot felul de cuceriri, iată cele două mituri esențiale din prezentul „Jurnal filozofic”, mituri ce pot fi luate ca două coordonate ale unui interesant spirit filozofic, în căutarea sa proprie.

Trebuie să recunoaștem că d-l Const. Noica este printr-ă pușină care nu și-a schimbat coordonatele spirituale, comparând stadiul actual cu cel de-acum 10—15 ani, și nu știu dacă această observație, găsită justă, ar putea să facă plăcere acestui extrem de interesant scriitor, iubitor de neconținute prefaceri în viața noastră spirituală, despre care predică.

Colaboratorul nostru, d-l N. Vlădulescu, a tipărit, în condiții grafice plăcute, o bună monografie despre Savonarola. Anul trecut am avut satisfacția să pot saluta un roman similar, semnat de d-l Nicolae Ottescu, „Homor”. Subliniam atunci necesitatea cărților de acest gen, — monografiile romanțate, — care, printr-o prezentare agreabilă, familiarizează pe cetitorul român, necunosător al unei limbi străine, cu figurile mari ale culturii universale. Și, mai ales, găseam necesar ca acest fel de cărți să intre în mâna școlărilor.

Nimic mai atrăgător decât Renașterea. O epocă creatoare de atâtea glorii,

în care condotierii cei mai îndrăzneți și-au dat mâna cu marii mistici, și artele ridicate pe cele mai înalte piscuri cu teoria politică cea mai neîntrecută, va atrage în eternitate mințile misterios inclinate spre contemplarea spiritului omesc în marea arderii sale.

Călugărul dominican Savonarola, a-cel care în Florența lui Lorenzo Magnificul vroia să curățe lumea de păcate prin apocalipticele sale predici, atacând corupția și venalitatea timpului, pentru întronarea asprei moralității creștine, este o figură de prim ordin a Renașterii și unul dintre cei care au solicitat atenția a foarte mulți comentatori. A se spune, astăzi, ceva original despre Girolamo Savonarola este imposibil, dar originalitatea unei cărți despre o asemenea personalitate constă în chipul cum ea ne este prezentată.

D-l N. Vlădulescu a ales metoda încadrării istorice, care în nici un caz nu putea fi neglijată, acordând o atenție deosebită nu atât călugărului dominican, cât chipului cum acesta se plasează prin activitatea sa în complexul istoric al acelor timpuri, începând aproximativ cu jumătatea secolului XV și terminând cu primele decenii ale veacului următor. Monografia d-lui N. Vlădulescu este, deci, mai puțin o reconstituire „de toutes pièces” a lui Frâ Girolamo Savonarola, cât o prezentare a epocii, cu accentul major pe călugărul dominican. Așa se explică de ce și-a ales ca eroi pe toți eroii acelei fermeceătoare epoci a Renașterii, dela Angelo Poliziano, la Michelangelo, Leonardo da Vinci, Lorenzo Magnificul, Machiavelli, Guicciardini, etc., etc., cari sunt adesea puși să vorbească unul cu altul, și n'a încercat să reconstituie epoca cu un adaos mai mare de fantezie, mișcând eroii mărunți și adăugând o puternică culoare locală, unde ar fi putut folosi, printre altele, și minunata viață a lui Benvenuto Cellini, scrisă de el însuși, cuprinzând oameni, întâmplări și evenimente contemporane. Culoarea locală lipsind, expunerea, sprijinită pe vorbele textelor istorice, pare cam prea rigidă, prea științifică.

Și aceasta, pentru o carte romanțată, este un reproș. Un alt reproș pe care-l vom face este acela care privește faptul că autorul atribuie erorilor conștiința de a trăi în „Renaștere”.

În discuțiile lor, eroii își vorbesc despre Renaștere și despre marea epocii lor. Chiar dacă unii oameni ar fi fost conștienți că epoca lor reprezintă ceva deosebit, ei n'au putut ști cât de mare ea și în nici un caz n'au știut că ea se cheamă „Renaștere”, titulatura aparținând istoricilor de mai târziu.

Cu aceste două rezerve, recomandăm lucrarea d-lui Vlădulescu lecturii tineretului, care-și va putea face, astfel, o idee serioasă despre unele din evenimentele esențiale din Renaștere și se va familiariza cu una din cele mai tulburătoare figuri din epocă.

MIHAIL CHIRNOAGA

DELA EFORT LA PROGRES

(Urmare din pag. 1-8)

pentru totdeauna din uz. Ele și-au păstrat disoret existența, în așteptarea unor clipe mai prețioase, în care să se poată afirma cu toată vigoarea acumulată în atata timp de oprește. Afirmarea progresului e lupta împotriva obscurantismului și a ereziilor mistice primitive. Biruința lui înseamnă înăltarea formelor devenite inactuale și inutile printr-un usaj abuziv. Dar dela străpungerea cercului de întineric din conștiința meselor umane și până la formarea unor convingeri întemeiate pe realități indisolubile de civilizație și progres, a trebuit să se scurteze deosebită mult timp, pentru că venie concepții, încă suficient de puternice, nu se însău definitiv înlătura și se mai agita, de multe ori chiar cu succes, ceace însemna un nou interes de ecapsă în evoluția progresului uman. În căutarea acestora au avut de jucat un rol primordial generațiile, cărora le revine, în cea mai mare parte, meritul de a fi stimulat ideea de progres, în lupta ei de consolidare a poziției dominante.

Generațiile, pe măsură înlăturării lor, în succesiunea fazelor evolutive, au uns mereu spre lămurirea ideilor generoase, care puneau la temela înțelegerii dintre factorii umanității, noțiunea de colaborare constructivă, obiectivă și altruistă. Ele s'au simțit pe fiecare clipă mai mult incomodate de spiritul obscurantist și mistic, care se interpunea între ochiurile și realitățile existente, dincolo de perdeaua de ignoranță. Sufletul lor tănașea după un alt climat de viață și năzuia să exploreze în deplină conștiință a propriei viitori, noi făgașuri de realizări, în cari progresul să-și lămurască posibilitățile creatoare.

Nicio generație însă, decât exista conștiența și creator a ceea ce nu putea realiza, ea, una singură, întreaga ascunsese pe căminele progresului. La aceasta stare de lucruri contribuie neîndoielnic însăși natura noțiunii de progres, care are o direcție evolutivă. Progresul absolut și definitiv nu poate fi niciodată realizat. El va fi întotdeauna ca un punct de obsesie și reper al tuturor generațiilor creatoare și oricâte eforturi s'ar depune nu vom ajunge să fim în stare să spunem ca am ajuns la un stadiu, peste care nu mai e nevoie să se treacă mai departe fiindcă e definitiv. Oricât ai realiza în lumina progresului, nu e îndeajuns. O nouă realizare peecutată atrage și cere după ea una nouă și încă de o mai bună calitate și de o mai mare vigoare. Progresul este un uriaș consumator de energie creatoare și nu exagerăm cu nimic când presupunem că năvor ajunge toate strădaniile generațiilor umane, ca să-și îndeplinească bazinul cu nevoi. Au fost unele, chiar multe, generații cari au adus enorme contribuții ideii de progres. Ele n'au ajuns însă niciodată să se convingă că au lucrat îndeajuns. Edificiul la care lucrau înghitea mai mult material decât ar fi putut să-și procure ele, într-o fază de timp determinată. De aci, concluzia că ideea de progres se realizează treptat, și cu concursul tuturor factorilor de energie umană. El nu poate fi atins, în cadrele lui perfecție și absolute, într-un timp delimitat de atitudinea noastră voluntară. El reprezintă punctul de orientare al tuturor sforțărilor, fără preciza-

re de timp și spațiu. Oriunde există a fiacărui de conștiință umană creatoare, se va vedea că tendința ei de realizare e în direcția progresului, indiferent de greutatea ce-i stău în cale.

La începutul realizării ideii de progres, a stat drept temei inițial, efortul izolat, adesea individual. Știm cât de mult au contribuit individualitățile originale cu o mare putere de a se impune, la realizarea alor capitoale de interes general în viața omenirii. Ele trebuiau adesea să se pună în conflict cu societățile umane organizate, dominate de moravuri și concepții tradiționale retrograde. Une-ori lupta lor a fost marcată prin liniște; alte-ori prin suferințe și umiliții dureroase. Dar și în acest din urmă caz, adevărul se datoră acestor individualități puternice, chiar dacă nu se putea impune imediat, fiind împiedicat de conformismul obscurantist, cu timpul tot avea să fie acceptat și pus în deplină valoare. Deci, la începutul ideii de progres când societățile umane abia se desprinsese din complexul biologic, au stat la baza în fapturiile acestora. Prin ei s'a pus în valoare ideea de solidaritate și colaborare între factorii determinanți ai progresului uman. Dela efortul individual, opera unor originalități: scriitoare, s'a ajuns la ideea de solidaritate socială, la aceea de realizare și în faze de timp, în funcție de principiul evoluției. Întău s'a înfăptuit acest efort singur și izolat, adesea neînțeles, în năzuința lui de libertate creatoare, alte-ori comunitate și sugrumat în încercările de inovație și apoi s'a ajuns la conștiința clară a principiului solidarității colective, la acea stare de convingere că toți trebuie să urmărim o serie de eforturi spre o finalitate specifică.

În faza lui inițială, efortul spre progres se manifestă — îndeosebi în direcția perspectivei, prin extensivitate, vădind mai ales intenția de a prinde cât mai mult teren. Pe

măsura trecerii prin etapele de evoluție, efortul prinde intensitate și se orientează mai mult în direcția fondului, decât a dimensiunilor. Preocuparea inițială a fost de a cuprinde cât mai mult teren și elemente în zona sa de preocupări. Cea ulterioară este a desăvârși elementele îmbrășțate, în așa fel încât ele să fie cu adevărat realizări ale progresului uman. Efortul dimensional dela început strădăniilor de progres este mai dinamic, mai răsfățat, mai plin în manifestările de exteriorizare. Cei mai aproape de epoca și mentalitatea noastră e mai discret și mai adânc. El câștigă mai mult în realizările de fond, fără să se lase prea mult preocupat de formă, care, potrivit legilor de evoluție, tinde să se armonizeze, în perfecte condiții, cu natura realității pe care-o întovărășește.

Efortul poartă stigmatul insuficienței, al aderenței totale, fără rezerve, suspensiv, sau reticente. El e pasta flexibilă, din care se croeșc tiparele de ulterioară afirmare, pe linia progresului. Prin el, sufletul individual se comunică cu direcție, fără nici-un fel de îndoeli și faze de oboseală. Efortul presupune o individualitate și numai mai târziu, în faza de progres a evoluției societății omeniești, se poate vorbi, în înțelesul strict al cuvântului, de un efort colectiv, care să domine un întreg grup sau o societate umană. Întău a fost tendința singurătăii a unui individ de a se afirma, pe un anumit făgaș de viață și numai mai târziu speța, plecând dela realizarea individuală, și-a însușit-o, ca pe un bun al său, suferind pe individ creator din ipostaza lui de originalitate. Dacă pentru individ a însemnat o uzurpare, pentru societatea umană a însemnat o largire de perspectivă, un orizont mai vast de experiență și un patrimoniu mai bogat de realizări ulterioare. În fond, e tot o biruință a actului creator individual asupra masei anonime, care numai sub un astfel de imbold, a prins conștiință de sine și de propriile ei individualități originare.

Drumul parcurs de omenire, dela primul efort și până la faza actuală de progres modern, este un drum lung și spinos, pentru realizarea cărui au scăpat, în acțiuni creatoare, multe energii originale. Meritul colectivității umane este de a fi recepționat, în bune condiții, eforturile individuale spre progres și realizări originale, și de a-le fi valorificat, prin multiplele-i mijloace, într-o direcție creatoare și generatoare de stări de fericire.

DUMITRU ÎMBRESCU

HIATUSUL CONȘTIINȚĂ-LUME

(Urmare din pag. 1-8)

Ideea de „industrie”, de „biserică”, de „operă de artă”, e și nu o scoate din natură, ci din activitatea subiectivă a intelectului. În acest fel, munca umană transformând natura și depășește, îmbogățind-o cu valori cari nu se găseau mai înainte într-ansa. Grație muncii, spiritul este precizat în lume făcut să iradiază și să se recunoască în ea. Această lume nu mai are, firește, atributele materiei, e o lume transfigurată de spirit, e însuși spiritul. E viața socială.

Într-adevăr, omul creează, prin activitatea conștiinței sale, o realitate nouă în univers, realitatea socială. La baza vieții sociale stă actul prin care omul, negând natura materială, caută să o modifice și să o facă să realizeze idealurile pe cari el și le propune.

Munca, actul acesta prometic, prin care omul pleacă la cucerirea cerului și a pământului, este izvorul vieții sociale. Întrucât, prin atitudinea ei de ostilitate față de realitatea materială, este corolarul necesar al conștiinței de sine a omului, putem spune că izvorul vieții sociale este însuși faptul conștiinței de sine. Societatea umană este obiectivizarea conștiinței de sine a omului. Ea este fructul activității conștiinței. Originea și evoluția ei nu stă în natură, în cauze „naturale” ci în conștiință.

CONSTANTIN MICU

ISAIIA DĂNȚUEȘTE

(Urmare din pag. 4-8)

— Aseară! lămurii omul. A venit în grabă dela oraș, și-a abătut pe la moară, pe urmă s'a înapoiat și mi-a spus să-i pregătesc în grabă unul din cai, că mâine are procesul cu moștenirea și nu poate să mai stea.

Salomia întoarce capul să nu i se vadă lacrimile din ochi. Nicolae înțelege. Și de astă dată înțelege. Îndrăzni:

— Dar de ce nu intri oleacă în casă, să te odihnești un pic și să-ți svânți ale haine?

— Nu, mulțumesc, nu pot să intru. Eram numai în trecere... Noapte bună!

— Se întoarce și se depărță grăbită de lângă el, silindu-se să calce cât mai drept. Nicolae strânse neputincios din umeri. De data aceasta nu mai înțelegea nimic.

„Pe unde-o fi rățâcit așa?” — se întrebă săltând poarta cu umărul și trăgând la loc zăvorul. „Să fi fugit dela Borcoș? Să-și fi pierdut cumva mințile? Aseară era doar nuntă mare, tot satul s'a strâns la moara lui Gânj... Ce să se fi petrecut oare între ei?”

Pe șoseaua ce coboară spre apele înspumate ale Jidoșției, Salomia pășește acum fără nici o țintă. Părul despletit, negru și lins de apă, lasă desvelită fruntea nefresc de rece, palmuită de ploaia care nu mai sfârșește.

Ce-ar fi să-și găsească refugiu în bojdeuca lui Melinte? Până la ziua nu mai e mult. Ar putea să rămână câteva ceasuri la el — tocmai atât cât să-și svante hainele și să-i fugă din oase frigidul acesta care o ucide.

Da, acolo în bojdeuca nebunului s'ar simți ca acasă, — el e singurul om la care ar mai putea găsi înțel-

gere. Dar ce va spune văzând-o la un ceas atât de nepotrivit? S'ar bucura, desigur. Așa cum s'a bucurat ori de câte ori a dat ochii cu ea, când se abătea pela moară să-l miluiască.

— Să fie pentru inima ta bună! obișnuia dansa să-i zică. Și Melinte se gudura ca un câine. Se gudura și rădea cu râsul lui prostesc care-i slujea figura — și pe care Borcoș nu putea să i-l sufere.

De când însă notarul l-a gonit amenințându-l cu bătaia, el n'a mai dat pe-acolo... Să fi simțit oare că Melinte îi purta veștile dela Dragomir?

Abătu șoseaua. Drumul ei trecea din nou prin pădure. Noaptea îi apără mai amenințătoare și mai neagră ca niciodată.

Șuroiau sforile de apă în frunze, cu susur metalic și cântec de moarte. Viața codrului i se impunea fără vrere, cu temerile și șoaptele ei.

Ar fi vrut parcă să facă și ea parte din această lume fantomatică, să se înfrățească cu pomii și cu vietățile care stăpâneau aci. Dar un foșnet misterios printre ierburile înalte, o făcu să-și înăbușe un tipăt. Nu vedea acum în noapte, decât dihanii și șerpi venoși, târându-se pe urma pașilor ei s'o muște, pândind-o pe după fiecare copac. Încercă să-și dea curaj, gândindu-se că nu departe în inima codrului, se află coliba fostului pădurar, acum pustie și cu ușa încă în drugi. Se va ascunde acolo. Dar cu cât se afunda printre arborii seculari, cu atât era mai stăpânită de gemetele lor.

Mintea infierbântată de spaimă, dădea fanteziei noi năluciri. Copacii deveniseră monștri, foșnetul lor scâncet de moarte, crengile lor brațe scheletice întinse fioros spre ea, gata s'o sfășie.

Grăbită să scape, își iuți mersul, dar frica o cuprinsă și mai mult. Începu să fugă, dezordonat și la voia întâmplării, până ce se găsi din nou la marginea cealaltă a pădurii.

De-acolo, tăind în lung câmpia învăluită de negrele umbre, cobori în salturi repezi malul abrupt al Jidoșției. Mugetul apelor umflute de ploaie, îi spunea să se poarte cu băgare de seamă, căci în acele părți crouvirile erau adânci și vârtejurile amețitoare.

Ca să ajungă însă pe malul dimpotrivă al râului, trebuia să treacă podul. Nu putea să-și dea bine seama unde se află, din pricina întinericului care făcea să se topească totul în jur, însă bănuia că trebuie să fie prin apropiere.

Porni să-l caute. Pipăind întinericul. Dibuind cu talpa piciorului, bolovanii risipiți dealungul albiei.

Dar puțin după aceea, interesul pentru puntea nevăzută dispăru. Se simți deodată singură și părăsită de toți, rătăcind ca o umbră fără adăpost prin întinericul muced, pe un tărâm care parcă nu se mai aseamănă cu cel de-aci.

Încotro pornise acum? La ce bun să mai urce spre bojdeuca din deal, la ce bun să mai sufere, să lupte, să se sbuciume, când Dragomir nu voia să mai stea nimic de ea, când acasă n'avea ce să mai caute, când toți îi deveniseră dușmani și viața — viața însăși pe care altădată o îndrăgise atât — îi dăduse hain cu piciorul?

Se opri. Rămase câteva clipe nehotărâtă. Mugetul apelor înspumate o vrăjea cu o cântare nouă, ademinitoare și nemaiîntâlnită.

Desprins parcă dintr'o alfel de noapte, gândul care acolo, în mlaștină, i se păruse mântuitor dar nu îndeajuns de prietenos, aceluși el reveni pe neașteptate în minte, parcă mai bun, mai blând și mai ispititor ca niciodată:

— Ce lesne ar fi acumă să...

LIVIU BRATOLOVEANU

1 nufrie Gânj se afla în capul mesei, printre nuntași, amețit și bine dispus, când deodată una din slugi se apropie cu teamă de el, să-i șoptească ceva la ureche. — Ce, nu ești în toate mințile?... Când zici c'a venit? întrebă el speriat, fiindcă la ceasul asta o credea pe Salomia la casa bărbatului ei.

— Adineori...
Se ridică și ieși grăbit din odaie, pradă unor cumplite bănuțuri. Se întâlniră pe sălița care dădea în ogradă, la ușa camerei ei.

O dungă aspră îi brăzda fruntea. Fața mai păstra încă din înflăcărea vinului roșu — iar ochii îi ardeau, incinzi de para unei neliniști.

O clipă, tată și fiică se cercetară adânc în ochi, parcă să se pătrundă fiecare de gândurile celuilalt.

Buzele Salomiei îngămară:
— Am venit, tată. Am venit să...

El o privea neliniștit încă, amuțit pentru că nu se așteptase s'o revadă atât de curând.

— ...am venit să-ți spun că m'a bătut și că nu mă mai întorc niciodată la el!...

De uimire, bătrânul rămase cu gura căscată, ca paralizat. Iși trecu palma peste fruntea asudată, să îndepărteze o negură. Se lipi cu spatele de zid fiindcă îi tremurau picioarele.

Brusc, prin minte i se perindară chipurile înflăcărate ale nuntașilor, mirarea lor când ar afla despre fuga Salomiei, rușinea care se abătuse ca un trăznet asupra casei lui, banii pe care-i cheltuisese ca să facă fețe sale o nuntă cum nu se pomenise alta.

Simțea că se clatină — se clatină cu adevărat, dar nu din pricina vinului pe care-l băuse, ci din pricina valului de sânge care i se ridicase dela inimă în obraji, încercându-i creierul. Șopti sugrumat:

— Nu trebuia să fugi!... Ce mai vrei acum dela mine? De ce te-ai întors? Ce cauți aici?

Afară, fulgerele albe despicau norii ca niște săbii luminoase de foc, luminând ferestrele. Se auzea pe acoperișul de tablă întâiul ropot al picăturilor de ploaie, grele ca niște alice de plumb.

Salomia nu găsi răspunsul. Ar fi vrut să-i cadă la picioare, să-i îmbrățișeze mâinile și să-i ceară iertare în genunchi, dar privirea bătrânului e atât de inveniată, atât de răstăită și poruncitoare, încât nu cutează să i-o mai infrunte.

— Mă gonești, tată? Șopti ea în cele din urmă, cu o întrebare care aducea mai degrabă a plâns.

Răspunse scârțâitului unei viori și o rostogolire uraginică de glasuri înfierbântate. Pași cutremurători răsunară pe podele, strigăte și pahare ciocnite pătrun-deau prin ușa în dosul căreia nuntași s'au prins în hora nebulă.

— Da, te gonești! Aici nu mai ai ce să cauți. Locul tău e acolo, în casa bărbatului tău. Iar cât privește palma pe care zici că ți-a dat-o, am să-i vorbesc eu mâine. Fiindcă pe mine nu mă poate minți!...

Salomia ridică întrigurată ochii spre el, privindu-l cu ură. Când se înnoiași aici, după fuga disperată prin noaptea cu fulgere, crezuse că va găsi milă, înțelegere, ocrotire. Dar nu, inima tatălui nu găsea îndurare pentru lacrimile fetei. Era împietrită și nesimțitoare, la fel ca totdeauna când încerca să-i înduplece o hotărâre.

Șopti cu glasul stins, înecat în lacrimi:
— Nu mă pot înnoia, tată!... Mi-e frică de el!... De ce mă silești să mă întorc?... Mai bine omoară-mă decât să mă trimiți acolo!...

Bătrânul, roșu de mânie, tăcu câteva clipe ascultând, apoi înfleștă pumnii parcă ar fi vrut s'o lovească și răci:

— Ba ai să te întorci, ai să te întorci!... Auzi?... Chiar acum ai să te întorci!... Fiindcă la mine nu mai ai ce să...

Când se trezi din nou singură, afară în întunericul de funingine bătuit de rafala ploii, Salomia înțelese că de-acum înainte viața ei va lua o nouă întorsătură.

Se înnoiași la casa părintilor cerând ocrotire, sfârșită și cu picioarele sângerate de măcini, dar ușile casei se închiseseră nemilos în urma ei, aruncându-o afară ca pe o zdreanță netrebnică.

— Să pleci!... Aici nu mai ai ce să cauți!... Mai bine moartă decât să mă faci de râsul lumii!...

Abia acum înțelege ce-a însemnat pentru ea această casă din care a fost alungată: o temniță. O temniță în care a trăit mereu cu frica în sân. Când era mică și ar fi vrut și ea, ca orice copil, să se joace cu fetele de-o seamă, trebuia să-și amintească — de fiecare dată — că nu are acest drept. Munca — munca înainte de toate! Să te școli în fiecare dimineață la cinci, să rotești prin curte, la vite, în bucătărie, să dai de mâncare la slugi, să mulgi vacile și să le duci la pășune, ca după aceea să te întorci într'un suflet acasă, să pregătești fiertura pentru porci, să îngrijești de păsări, să cercetezi cuiubarele pentru a vedea dacă nu cumva servitorii și-au făcut de lucru pe-acolo, să urci de-o mie de ori pe zi scările casei și să nu te plângi niciodată de oboseală ori de durere de saie, fiindcă așa era porunca fără împotrivire a tatălui. Să muncești, să muncești neîntrerupt și din greu, ca o roabă, fără să cărești, fără să te bucuri și tu de cele câteva ceasuri de odihnă la care orice făptură omenească are dreptul — și în loc de mulțumire ori de un cuvânt bun care să-i facă trudă mai ușoară, privirea răstăită și veșnic nemulțumită a tatălui său... Ce să mai aștepte dela un astfel de om? Ce să mai caute aici?

Străbătui curtea prin perdeaua pătrunzătoare a ploii acum deslănțuită din plin. Era cu capul gol și numai în rochia subțire care-i înfășura trupul, dar stropii mari de apă cădeau ca o înfășurare asupra-i. Nu mai simțea nici oboseală, nici frică, ci numai o nefermărită dorință de-a se depărta cât mai mult de casa neprimitoare, de-a merge neconștient prin ploaia atât de înviorătoare pentru nervii ei greu încercați.

Abia când ieși din ogradă și simți sub picioare scândura tare a podului de lemn, își dete seama că fuga ei n'avea o țintă anume. Singurul lucru ce-i rămănea acum de făcut, era să se hotărăască pe care dintre drumuri să pornească: sau să cotească, prin spatele morii, pentru a urca poteca ce dădea în șoseaua națională și de-acolo, mai departe, în oraș, — sau să taie deacurme-

Trăia dăntu este

(Urmare și sfârșit) de LIVIU BRATOLOVEANU

zișul câmpia și-apoi să uroce, prin pădure, spre casa albă dintre sălcii.

Găsi că Dragomir era singurul om la care ar mai putea afla înțelegere și milă — și poate un mic adăpost unde să se odihnească pentru o noapte. Fiindcă oricât de mult ar uri-o, și oricâtă durere i-ar fi pricinuit primind să se mărite cu Borcoș, nu se putea ca el să fie atât de neînțelegător, să rămână atât de surd la suferința ei, încât s'o alunge din casă, lăsând-o pradă întunericului și desnađeđiei.

Și cu toate că Dragomir, după cele întâmplate, era cel dintâi care ar fi avut dreptul să-i refuze acest adăpost, ea totuși se îndreptă grăbită într'acolo, pradă unei chinuitoare indoeli.

„Dar dacă Dragomir — îi trecu ei prin minte — nu vrea să mă știe de mine și mă va alunga, supărat, așa cum m'a alungat tata adineori?”

Se opri o clipă locului, să privească pentru ultima oară moara pe care o lăsase în urmă. Cele două ferestre ale odăii dinspre iaz, în dosul cărora nuntași se prinseseră în hora nebulă, îi răspunseră cu o privire spălăcită și dușmănoasă — semn că acolo nu mai avea ce să caute, semn că pentru ea ușile casei nu se vor mai deschide niciodată!...

Cerul era una cu pământul și întunericul nopții se părea că stăpânește de când lumea, iar ploaia nu mai conținea. O ploaie mărunță și deasă, fărâșoară, ca prin sită, rece și pătrunzătoare până la os, vestind ulumele zile ale sfârșitului de vară și apropierea toamnei.

Nici o fașie de lumină, nici o rază de lună printre norii deși de păcură, afară doar de cele două terestre slab luminate ale casei morarului; dar se pierdură și acelea, curând, pe după salcâmi muiați în întunericul de funingine și parcă de sfârșit de lume — așa că Salomia se trezi deodată singură în puterea nopții, pe drumul desfundat și mocirlos, împrejmuit de-o parte și de alta de duhurile negre ale pomilor foșnitori care-și întindeau, pe deasupra capului ei, întocmai ca niște fioroase lințolii cernite, coroanele lor pline de apă.

O pătrunde frigul. Se abătă din șosea, cu gândul de-a scurta drumul. Până la Dragomir mai era cale de un ceas.

Mergea aproape în fugă, cu capul gol și părul despletit, sub cerul de cărbune care destrămă în câmpul devenit una cu noaptea, sforile lui țărâtoare și reci de apă... De când ploaia astfel?

Măcar de s'ar găsi pe undeva, prin apropiere, un adăpost unde să poată poposi până ce-o trece vântuleala norilor. Iși simțea pasul din ce în ce mai sovăitor, din ce în ce mai împleticit și nesigur, și inima neputincioasă să mai reziste drumului în pantă, aproape pieptiș. Dar până la cel dintâi adăpost era cale de cel puțin o jumătate de ceas, și ca să ajungă până acolo, trebuia să se abată neapărat din drum, — așa că cel mai bun lucru ce-i rămănea de făcut, era să meargă înainte, mereu înainte.

Simțea însă că mult nu va mai putea să alege. Inima îi bătea parcă să i se smulgă din piept și sudorea care-i cădea șurtoie pe frunte, se amesteca neîntrerupt cu stropii deși de ploaie. Iși scoase pantofii din picioare, ca să-i fie pasul mai slobod. Urcând însă pe poteca lătrănică, își dete seama că ar putea răci drumul.

Cobori din nou pe șoseaua îngustă plină de gropi, dar din pricină că pomii erau acum mai rari, umezeala începând să-i pătrundă puțin câte puțin prin rochia subțire descheiată la piept, înfiorându-i neplăcut umerii.

Vântul care la început părea că s'a potolit, acum se deslănțuise din nou, ca un turbat. Pomii se îndoiu troznind din încheieturi și frigul începu s'o scutură.

Trebuia să ajungă negreșit la Dragomir, să-l lămuirească cum stau lucrurile și să-i ceară găzduire până a doua zi, când va fi în stare să ia o hotărâre. De întors acasă nici gând. Singura nădejde era să plece la oraș.

Acolo, în furnicarul acela de oameni, se va găsi și pentru ea o inimă de creștin care să-i înțeleagă suferința. La urma urmei, se va băga servitoare, așa cum făcuseră atâtea fete din satul ei. Fiindcă oricât ar fi de grea munca la oraș, și oricâtă bătaie de cap ar cere, nu se putea nici pe departe asemui cu aceea dela moară.

Ajunzând la o cotitură a drumului, voi să sară peste groapa ce se deschidea înaintea pașilor ei, dar se împiedică și căzu în genunchi. Se ridică aproape numai-decat, însă îndată după aceea simți o durere ascuțită în fluierul piciorului. Cu mare greutate reuși să sară groapa și să se țărască până în marginea șoselei, unde se răzîmă cu spatele de trunchiul unui arbore.

Dar durerea stăruia și piciorul aproape îi amorțise. Nu era în stare să-și dea seama cum de se lovise atât de rău, însă era îngrijorată că nu va putea să-și mai continue drumul. Lacrimile începând să-i curgă șiroaie pe obraz. „De ce, Doamne! De ce atâtea nenorociri pe capul meu?” se întrebă pipăind drumul și depărtându-se de pom.

Nu făcu nici zece pași, că se opri tresărind, cu inima fulgerată de-o presimțire. Ce să însemne oare zgomotul acela ciudat, care se auzea înaintea ei pe șosea?

Rămase locului ascultând, cu atenția încordată într'acolo. Nu erau zgomote de căruță, cum și-a închipuit, nici scâncetul pomilor care trozneau din încheieturi, ci pocnetul sec al unor copite de cal. Dar cine să călărească la un ceas ca asta din noapte, și pe-o astfel de vreme?

Se trase mai în marginea șoselei, să nu stea în calea aprișului călător. Și pe măsură ce zgomotul creștea și se apropia, făcându-se tot mai deslușit în puterea nopții, îngrijorarea i se schimbă înțet în încetul într'o cumplită teamă: călărețul nu putea să fie altul decât Borcoș.

Da, nu mai încăpea indoiială. Reușind să stingă focul, după fuga ei de-acolo, sărise desigur pe cal și pornise în goană nebulă spre moară, să dea de știre bătrânului despre cele întâmplate.

„Ce-ar fi să dea ochii cu mine și să aștepte că nu mă mai întorc niciodată la el?” — îi trecu ei deodată prin minte.

Auzindu-l că se apropie, înțelese că trebuia să se depărteze cât mai mult din calea lui. Era într'adevăr o mare primejdie să dea ochii cu el — și întălnirea lor nu făgăduia nimic bun. Inversunat cum era, ar țări-o de bună seamă cu forța acasă — și poate că nici pedepsa asta nu era cea mai cumplită pe lângă celelalte pe care i le pregătise.

Se furișă în spatele unui arbore și rămase nemiscată, așteptând, cu respirația tăiată, să vadă ce se petrece. Era toată numai un tremur. Prin cap îi treceau tot felul de gânduri. Și călărețul se apropia.

Uștând de durerea din picior, se încapățâna să aprecieze distanța. Acum e la o sută de pași, la douăzeci, la cinci. Încă o clipă sau două de așteptare încordată și pericolul va trece tot cum venise: ca o nălucă.

Dar exact în momentul când începuse să sperie că primejdia era definitiv înlăturată, se petrecu ceva la care nu se gândise. Pe neașteptate, calul, simțind prezența făpturii din întuneric, se opri deodată locului, ca fulgerat, tresărind și ciulind urechile spre pomul din marginea șoselei. Apoi când călărețul, speriat la rândul-i, smuci înverșunat hățurile și-și înfipse mai adânc pîntenii în coastele animalului, acesta de durere se ridică nervos în două picioare, sforzând și băntând aerul cu copitele.

— Slat, cine-i? tună deodată vocea cunoscută a notarului — și mâinile crispate de spaimă trecătoare care-l făcuse să-și piardă cumpătul, se înfășurară mai strâns pe după hățuri.

Nici un răspuns, nici o șoptă, nici cea mai mică mișcare, afară doar de vântuleala vântului și de stropii deși de ploaie care se năpusteau șiroind în arbori.

Salomia de spaimă îndemnată. Fusese descoperită. Nu rămănea acum decât ca Borcoș să coboare de pe cal și să facă doi pași spre ea, pentru a vedea ce se petrece.

— N'auzi, cine-i? repetă el din ce în ce mai neliniștit și privind atent în toate părțile, dar rămânând neclintit în șea.

Nici de asta dată nu-i răspunse nimeni. Animalul continua să se agite și să sforăie nervos pe nări, frământând pământul cu copitele și neîdrăznind să treacă.

Câteva clipe se scuseră astfel, într'o frământare mută plină de spaimă. Ar fi vrut să coboare, pentru a purta calul de căpăstru, dar teama de pericol îl ținu mai departe în șea, prevăzător. Cine putea fi?

Se gândi o clipă la Melinte, dușmanul lui de moarte, dar înlătură gândul ca pe ceva neîntemeiat. Nebulun n'avea de unde să știe ce s'a petrecut între el și Salomia, ca să-i afișă calea la un ceas ca asta din noapte. Atunci cine putea fi?

Se răsuca în șea. Cercetă încăodată întunericul. Apoi văzând că nimic nu mișcă, se întepeni mai bine în scări și smuci calul de hățuri, lovindu-l brutal și repetat cu pîntenii. De durere, ori poate ca să scape de primejdia ce părea că-l pândeste, animalul scutură de câteva ori, năraș, din cap, se mai ridică odată în picioare băntând aerul cu copitele și pe neașteptate, după ce se trase câțiva pași înapoi parcă să-și adune puterile, făcu un salt și svănci ca o săgeată pe șoseaua îngustă potopită de ape, pierzându-se amândoi în întuneric.

Salomia înțelese că scăpase. Insfârșit scăpase. Și asta tocmai când pierduse orice nădejde, când se socotea definitiv pierdută. Respiră adânc, ca ușurată de-o mare povară, presădundu-și cu amândouă mâinile pieptul încercuțit, să-și domolească bătaie sfocante ale inimii.

Așa dar primejdia trecuse. Nu mai avea de ce să se teamă. Nu mai era nici un pericol acum.

Rămase totuși neclintită locului — coloană de fum în întunericul muțed, neîndrăznind să facă un pas, ezitând să se depărteze de pomul ce-i servise drept ascunzătoare.

Fiindcă îi tremurau picioarele, n'avea acum altă dorință decât să se odihnească, să afle pe undeva, prin apropiere, o piatră sau o ridicătură de pământ pe care să stea — să stea nemiscată, ceasuri întregi.

De sus, printre frunzele încercate de apă ale pomului, picăturile de ploaie continuau neîntrerupt să cadă, lovite pieziș de suflarea capricioasă a vântului.

Ridică ochii cercetând bolta. Cerul era una cu pământul. Ploaia se anunța lungă și fără sfârșit, istovitoare.

Brusc, gândul îi reveni la Borcoș. Nu trecuseră nici două minute de când se mistuise în întuneric — și frica începu din nou s'o sfășie. De bună seamă, cum călăra de nebușete, peste un sfert de ceas va fi la moară, unde va sta de vorbă cu bătrânul și va afla despre cele întâmplate. S'ar putea apoi ca bătrânul, înduiștat sau poate silit de notar, să pornească împreună cu el, călare, în urmărire ei.

Tresărind, își alungă dinaintea ochilor o vedenie. Fără voie buzele îi șoptiră:

„Vor veni, vor veni să mă caute! Trebuie să fug, să mă ascund, să fiu cât mai departe de locurile acestea. Mai bine moartă decât să mă întorc la Borcoș...”

Se rupsese de lângă pom și cu mare greutate, sărind șantul săpat în lungul șoselei, începu din nou să alerge prin întunericul în care nu se vedea la doi pași înaintea, mirată cum de-o mai ajutat picioarele.

„Oprește-te, nu fugi! Îi șoptea alt gând. E o prostie ce vrei să faci. Încotro mergi? Unde vrei să ajungi? Mai bine întoarce-te acasă, la ai tăi, acolo cel puțin se mai află o inimă simțitoare de mamă care să-ți ia răpărea. Vei sta câțva timp acum, în pod, printre sacii cu grâu, fără ca cineva să te simtă, fără ca cineva să știe că te-ai întors — și poate că într'o bună zi — cine știe? — bătrânul se va căi că te-a gonit și-ți va da iertarea. Și-atunci vei ieși la lumină și de rușine îi vei cade la picioare și-i vei săruta mâinile. Fiindcă ori cât ar fi de hain, și oricât rău ți-ar fi pricinuit, un lucru nu trebuie să uiți: că e tatăl tău!”

Ar vrea să dea crezare gândului ispititor, dar își aminteste îndată că bătrânul e prea neînțelegător ca să-i ierte greșeala. Și e încă mai înspăimântată, de cuvintele pe care le-a prins în treacă, acum o lună când s'a certat cu mică-sa:

— Dacă Salomia nu vrea să se mărite cu omul pe

care i-l-am hotărât eu de bărbat, n'are decât să-și facă seama!

Da, acesta era bătrânul: un tiran. Un părinte neînduplecat și tiran, pentru care nu există nici iertare, nici milă, nici înțelegere, afară doar de nestăvilita lui dorință de-a porunci, de-a i se implini toate după voie.

— Așa poruncesc, așa trebuie să faceți!... La mine nu începe cărtă!... Cine-mi iese din cuvânt, să plece înainte de a-i arăta eu ușa!...

Șoseaua desfundată cu gropile pline de apă s'a bifurcat. Pășeste acum în întuneric desăvârșit, pe drumul de nimeni umblat, dibuind ca orbii, cu mâinile întinse, măriciunii care-o plesnesc, înfundându-se adânc în noroiul vâscos.

Iși dă seama că a răcit cărarea — dar calcă neînfricată înainte, mereu înainte, prin smârcurile stătute ale mlaștinei rău mirositoare, colcăind de șerpi, de râme și grețoase lipitori.

Pe încetul, adică pe măsură ce pasul se afundă în această împărăție a morții vegetale, drumul devine din ce în ce mai obositor și periculos. Ar fi și aici, poate, o scăpare, dar mai puțin ispititoare ca unda curgătoare a Jidoștei în care nu dospesc putreziciuni. Numai gândul că ar putea dispărea, la un moment dat, înghițită lacom de straturile mișcătoare ale mlaștului vâscos, îi dă fiori.

Stăpânirea de sine și teama care-o făcuse să alerge în noaptea, acum dispăseră și desăvârșire.

Se opri obosită, cu picioarele înfundate până la glesne. Inima îi svăncea în gât. O altă teamă o cuprinsese.

În fața ei se întindea mlaștina nesfârșită, putredă puhoavă, ca pântecul unui cadavru, nemiscată sub cer, fără un punct de sprijin, fără un câț de mic locșor unde piciorul să se simtă în siguranță, dar populată de zvornuri închipte. Era aici, jos, sub pașii ei, o primejdie atât de reală, atât de imediată și înfiorătoare, încât amintirea faptelor dinainte se topi. Nu cunoștea acum altă încercare — decât dorința de-a scăpa cât mai curând din aceste locuri blestemate, insalubre și lacome ca o ventuză.

Bruțită, se sprijini în mâini să nu cadă. Dar contactul cu pielea rece a unei viețiți luncedă prin păpuriș, o făcu să scoată un țipăt de groază.

Reuși totuși să se ridice și cu un nou efort, sportit de fiorul acelei atingeri, făcu un salt neașteptat, înainte. Se potolii, căzu, cere dureros o plesni peste ochi, iar se ridică și din nou începu să alerge, frământând smârcurile cu picioarele goale.

Curând însă fuga prin mlaștină luă sfârșit. Se opri invadată de bucurie amețitoare. Acum începea pădurea cu drumurile ei cotate dar sigure — și dincolo de ea, la un kilometru în linie dreaptă, poteca ce ducea spre casa dintre sălcii.

Bucuria îi fu însă de scurtă durată. Încercând să-și facă loc printre arbori, își dete seama că nu cunoștea drumul. Pe-aici lăstări erau atât de deși și ierburile atât de înalte, încât încumetarea singură nu i-ar fi folosit.

Și cu toate acestea nu-și pierdu cumpătul. Cu mâinile pline încă de pământul vâscos, începu să pipăie drumul dela un copac la altul. Era în ea o îndărăjire fără seamăn, o încapățănare pe care în alte împrejurări nu și-ar fi recunoscut-o.

Dar drumul cel drept e încă foarte departe. Picioarele îi resimțeau tirania efortului. Pe deasupra capului pomii înfiorați de vânt își scutură coroanele lor pline de apă.

Din cauza frigului, dinții începând să-i clănțane. Tremura din tot corpul. Rochia udă lipită de trup, îi îngreuna mișcările.

Peste o jumătate de ceas, când ajunse insfârșit, nu mai găsi puterea să bată în poartă. Se brăbuși sfârșită la pământ, amețită și incapabilă să mai facă o mișcare, ca un sac gol.

Cât timp a stat acolo, nemiscată, în ploaie, n'ar putea să spună. O trezi un zgomot nelămurit în ogradă și glasuri fioroase de câini.

— Trebuie să-i dau de veste. Dragomir e în odaia din față. Doarme greu...

Se ridică în picioare cățărându-se de uluci și bătu puternic: odată, de două, de trei ori.

Pe urmă se înțeștă mai strâns de unul din drugi, fiindcă n'o mai ajutat picioarele. Rămase ascultând. Așteptarea i se păru o vesnicie.

Insfârșit Dragomir a auzit. Huruia drugul. Se deschide o ușă și glasul somnoros dinlăuntru iscodește răstii:

— Cine-i?... Care bați acolo?

Dar nu e glasul lui Dragomir. I-ar recunoaște dintr'o mie, ori cât ar fi de răstii.

— N'auzi, măi? Care bați acolo! iscodește din nou sluga sculată înainte de vreme, mirată că nimeni nu-i răspunde.

— Eu sunt, Niculae!... N'ai să te superi dacă am să te rog să-mi dai de veste lui Dragomir că vreau să-i vorbesc?

Omul înțelese. Se întoarce o clipă să-și ia felinarul din casă, apoi reveni și se îndreptă schiopătând spre poartă, răstindu-se la câinii care se perpeleau furioși în lanț:

— Tăceți din gură, smintiiților, fir'ați ai draa...

Salomia căta în ochii rânșându-se cu o mirare plină de spaimă, ca și cum nu i-ar fi înțeles bine cuvintele.

— Cum?... Când zici c'a plecat? refuză ea să priceapă, și cu toate că tremura de nerăbdare, avu totuși tăria să aștepte răspunsul.

(Urmare în pagina 3.a)

